

CANSIZ ŞEYLERİN VERDİĞİ ZARARLARDAN SORUMLULUK VE ATOM TEHLİKESİ *

Ernst von CAEMMERER

Fribourg-en-Brisgau Üniversitesi Hukuk Fakóltesinde

Profesör, Üniversite Rektörü

Atom enerjisinden barışçı maksatlarla faydalanmanın ortaya koyduğu sorumluluk meselelerini mukayeseli olarak incelemenin hususi bir önemi vardır. Çekirdek enerjisinden bu şekilde faydalanmak isteyen bütün memleketlerde sorumluluk bahsinde hiç olmazsa esaslı noktalarda birbirinin aynı bir hukuk yaratmak arzuya sayandır. Yalnız bir hukuk sisteminden hareket etmekle yetinmeyip, diğer milletlerin fikir ve tecrübelerinden de ilham alan bir hal tarzına kavuşmak için sarf edilen gayretlerin hikmeti budur.

19 uncu yüzyılın teknik alanda yarattığı devrim, büyük sanayinin gelişmesi, maşinizmin yayılması, kaza tehlikelerini, ölçsüz bir şekilde artırdı. Bunun sonucu olarak, birçok hukuklarda, sorumluluğun temel kavramlarında köklü bir değişme oldu; kusur esasının yanında objektif sorumluluk esası ortaya çıktı. Bugün de tekniğin yeni değişmeleri karşısında bulunuyoruz. Bâzıları, ikinci bir teknik devrimden bahsetmektedir. Atom enerjisinin bu devrimde üstün bir rol oynayacağı tahmin edilebilir. Burada bir soru sorulabilir: Atom çağının başlaması ve atom enerjisinin barışçı maksatlarla kullanılması ile hukuki sorumluluğun esasında ne gibi değişiklikler olacaktır?

Bu soruya cevap vermeden önce bugün yürürlükte bulunan hukuki sorumluluk esasına bir göz atalım. Modern teknik tekâmülün, objektif sorumluluk esasının yayılmasını terviç ettiğini az önce söylemiştik. Mamafih bu kusursuz sorumluluk telâkkisi hiç bir yerde, inhisari olarak yürürlüğe girmedi. Modern hukukta, kusur yine de sorumluluğun esası olarak kaldı.

Bu, en başta Anglo-Amerikan hukuku için böyledir. Gerçekten İngiliz ve Amerikan mahkeme kararlarında sık sık şu çeşit ibare-

---

[*] Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakóltesinde 12 Mart 1957 tarihinde verilen bir konferans.

lere rastlanır: «A man acts at his own peril». Bu formülün kökü eski «trespass» içtihadındadır. Ancak modern «law of torts» bu fikri aşmıştır; verilen bir zarardan sorumluluk, prensip bakımından, bir «fault» u gerektirir.

Fransız hukuku ile Fransız Medeni Kanununa bağlı diğer birçok hukuklarda da aynı esas hâkimdir. Fransız Medeni Kanununun ünlü 1382 nci maddesine göre, her sorumluluk, prensip itibarile, bir kusuru gerektirir. «Herkes, fiilinin yarattığı tehlikeye katlanmak zorundadır» diyen tehlike nazariyesi, umumî bir prensip olarak red edilmiştir. Yalnız kusurlu olan kimse verdiği zararlardan sorumludur.

Sorumluluk meselesi, Alman hukukunda (BGB § 823) ve İsviçre hukukunda (İsviçre Borçlar Kanunu mad. 41) da buna benzer şekilde nizamlanmış bulunmaktadır.

Fransız, Anglo-Amerikan ve Alman hukuklarına hâkim olan bu esas, İskandinav, Avusturya hukukları da dahil bütün modern hukuka hâkimdir. Sorumluluk için yalnız zararın bulunması yetmez, şahsın kusurlu olarak o zararı vermiş olması gerekir.

Meseleyi aydınlatmak için bir misal verelim: Bir ev kadını bir kâğıt sepetinin içindekileri ateşe atıyor. Sepette de önemli vesikalar bulunmaktadır. Kadın, bu hareketi ile, bahis konusu vesikaların heder olmasına ve böylece, belki de büyük bir zarara sebebiyet vermiştir. Ancak yaptığından sorumlu değildir, çünkü hiç bir kusuru yoktur; kendisini muaheze etmek mümkün değildir. Sepetin içinde önemli vesikaların bulunduğunu bilemezdi.

Bir diğer misal: Bir mimarın sözleşme ile tuttuğu bir inşaat müteahhidi bir ev inşa ediyor. İnşaat bittikten sonra, hesapların yanlış yapılması yüzünden tavan çöküyor. Hâdisede kusur, mimarın veya hesapları yapan kimseninindir. Kendisine verilen ölçülere tamamen uygun olarak evi inşa eden ve hesaplarda yanlışlıklar bulunduğunu bilmesine imkân olmayan inşaat müteahhidi kusurlu değildir. Gerçi, müteahhit bozuk bir bina inşa etmek suretile çökmeğe sebep olmuştur, ancak hiç bir kusuru olmaması sebebiyle bundan sorumlu değildir.

Bu bahiste başka hiç bir hal tarzı savunulamazdı. Aksi takdirde, bundan, her türlü teşebbüsü felce uğratmak gibi bir sonuç doğardı. Kusurlu olmadığı halde dahi hareketinin neticelerinden sorumlu tutulmak gerekse idi, kimse, serbestçe hareket edemezdi. İşte, bundan dolayı, bugünkü teknik dünyamızda dahi, kusur fikri, sorumluluğun esası olarak kalmaktadır. Planiol, objektif mesuliyet nazariyesini, hasar nazariyesini umumî prensip olarak red etmekte ve bu yeni

doktrinini, «bir ilerleyişin ifadesi olmak şöyle dursun, bizi barbarlar devrine, Lex Aquilia'dan önceye götüren bir geriye dönüş» diye tavsif etmekte haklıdır.

Şu var ki, kusur esası ancak prensip olarak mevcuttur. Günümüzde öyle faalliyet alanları vardır ki, hiç bir hukuk bunlar için objektif mesuliyet esasından müstağni kalamaz. Modern teknik hertürlü ihtimama, tedbire rağmen tamamilen bertaraf edilemeyen kaza tehlikeleri ortaya çıkarmıştır. Modern fabrikalara, demiryollarına ve otomobillere mani olunamaz. Fakat bunları işletmek müsaadesi şu şarta bağlı tutulabilir: Malik, tehlikelerden sorumluluğa hazır olmalıdır. Her teşebbüs, tehlikeli bir karakter arz ettiğinden, maliki kusursuz ve kaçınılmaz kazalardan dahi sorumluluğa katlanmağa, hazır bulunduğu takdirde işletilebilir. Bu sebeple, kusursuz sorumluluk hallerine, en önemli hukuk sistemlerinde nasıl bir gerekçe gösterildiğini ve birbirinden tefrik edildiğini görmenin büyük faydası vardır. Bu tetkik bize atom tehlikesi meselesinin halli konusunda faydalı malumat sağlayacaktır.

Anglo-Amerikan hukukunda kusursuz sorumluluğa «strict liability» adı verilir. Mahkeme içtihatları, tehlikeli eşya ve fiiller için böyle bir kusursuz sorumluluk yaratmışlardır. Lordlar kamara-sınının 1868 de Rylands v. Fletcher davasında verdiği ünlü karardan bahis edildiğini belki işitmişsinizdir. Gerek İngilterede gerek Amerika-kada kusursuz sorumluluk doktrini bu karara bağlanmaktadır.

Davaya konu olan hadise şu idi: Değirmencinin biri, arazisinde, değirmeni için büyük bir su deposu inşa ettirir. Bunu yaparken toprağın altında terk edilmiş maden galerilerinin bulunduğu habersizdir. Çok geçmeden toprak, su deposunun baskısı altında göçer ve sular bir kömür madenine nüfuz ederek büyük zararlara sebep olur. Lordlar kamarası, değirmen sahibini, verilen zarardan sorumlu tutmuştur. Bugünkü bir müşahit su deposu, mahallin gerektirdiği bütün tedbirlere riayet edilerek inşa edilmemiştir diye düşünecektir; bu itibarla hâdisede değirmen sahibi bakımından bir ihmâl vardır. Mamafih bu, mezkûr kararın taşıdığı öneme pek tesir etmez. Lordlar kamarası, kusuru açıkça inkâr ederek, başkaları için tehlike arzeden bir teşebbüsü işleten kimsenin, muhtemel zararlardan, hatta kendisine hiç bir kusurun isnad edilemeyeceği hallerde dahi sorumlu olduğu prensibini koydu. Rylands v. Fletcher davası, yalnız İngilterede değil, geniş ölçüde Amerika Birleşik Devletlerinde «leading case» oldu. Burada bahis konusu olan, patlayıcı madde fabrika ve depoları, parlayıcı akar yakıtlar, benzin depoları v.s. gibi tehlikeli

şeylerden dolayı kusursuz sorumluluktur. Amerikalı uzmanlara göre, Rylands v. Fletcher dâvasındaki «rule» bir atom reaktörünün işletilmesinden doğan sorumluluk için yerinde bir esas teşkil edebilir. Ancak, mahkemelere, bu hususta bir hadise intikal etmediği müddetce hukukî durum hakkında kesin hiç bir şey söyleyemeyiz; çünkü, bilindiği gibi, İngiltere ve Amerika Birleşik devletlerinde hukuku yaratan yalnız hâkimin hükmüdür. Ve çok şükür, mahkemeler, atom tehlikesine müteallik bir hukuki sorumluluk davasında fikirlerini söylemek fırsatını henüz elde etmiş değiller.

Huzurunuzda, Fransız hukukundan uzun uzadıya bahsetmek ihtiyacını duymuyorum. Hepimiz, Yargıtayın bir şahsın «muhafazası altındaki şeylerden doğan» mesuliyeti konusunda verdiği meşhur içtihatları bilirsiniz. Yargıtayın bu bakımdan, tarih itibariyle ilk kararı Saleilles ile Esmein tarafından da şerh ve tefsiri yapılan 16 Haziran 1896 tarihli bir karardır. Mahkeme içtihatlarının bu karardan sonraki inkişafı bütün dünyada ilgi ile takip edilmiştir. Bugün, kendi kendimize, izotopların kullanılmasından doğan mesuliyeti ne şekilde tanzim etmek gerektiği سوالını sorduğumuz zaman, hatıramıza gelen hal tarzları, Yargıtayın, Medeni kanununun 1384 maddesinin birinci fıkrasına dayandırdığı içtihatlarının hal tarzlarına pek benzer.

Herşeyden önce, böyle bir içtihad, tehlike nazariyesinin kabulüne varır gibi görünüyordu. Fakat, Anglo-Amerikan hukukunun «strict liability» sine benzeyen böyle bir objektif mesuliyetin kabulü, ancak hususi bir tehlike arzeden şeylere münhasır kalabilirdi. Bu manada olmak üzere birçok teşebbüsler yapılmıştır. Şu itiraz ileri sürülmüştür: tehlikeli şeylerle tehlikeli olmayan şeyler arasında yapılan tefrik, keyfidir; zarar verdiği anda bir şeyin tehlikeli olduğu meydana çıkar. Mamafih, bu itiraz, pek esaslı olmaşa gerek. Anglo-Amerikan mahkeme içtihatlarında, tehlikeli şeylerle tehlikeli olmayan şeyler arasında bir tefrik yapılması, böyle bir ayırmanın pekala mümkün olduğunu gösterir. Bir şey tehlikelidir demek, illiyet rabitasına müteallik bir hüküm olmayıp, ihtimale müteallik bir hükümdür. Bir şey hakkında, zarar verdiği için değil, zarar vermesi melhuz olduğu için tehlikelidir denir. Bu itibarla, patlayıcı madde fabrikaları, benzin depoları ve çekirdek reaktörleri, tehlikeli şeyler olarak bir tarafa ayırmak ve mümkün olan bütün tedbirler alınsa dahi mutlak olarak önüne geçilemeyecek zararlara sebep olmaları ihtimal dahilinde bulunduğu cihetle, haklarında hususi muamele yapmak tamamıyla yerindedir. Bununla beraber, Fransız Medeni kanununun

1384. maddesinin terimleri tehlikeli Şeylerle tehlikeli olmayan Şeyler arasında bir tefrik yapmaya imkan vermemektedir. Objektif mesuliyet nazariyesinin red ve cerh edilmesinin sebebi bu olsa ihtimal. Gerçekten, yalnız otomobiller, demiryolları ve patlayıcı madde fabrikaları için değil, çocuk arabaları ile Őemsiyeler için de kusursuz sorumluluk kabul ve müdafaa edilemeyecekti.

Bunun için, mahkeme içtihatları, neticede, bildiğiniz gibi, sadece bir «sorumluluk karinesi» kabul etti. Bununla beraber, bir çoklarına göre tatbikatta sorumluluk karinesi ile objektif sorumluluk arasında pek fark yoktur, çünkü, karineyi bertaraf etmek için kusursuzluğu isbat etmek yetmez; ayrıca, zararın, umulmaz bir hal veya mücbir bir sebep veyahut eŐyayı muhafazası altında bulundurana insadı kabil olmayan yabancı bir sebeple meydana geldiği isbat edilmelidir. Zararın, eŐyadaki bir ayıp veya noksanlıktan ileri gelmiŐ olması halinde, eŐyayı muhafazası altında bulunduran kimse, sorumluluktan mutlak olarak kurtulamaz; Şüphesiz bu takdirde, bir objektif sorumluluk bahis konusudur.

Alman hukukunda, tehlike mesuliyeti veya «Gefährdungshaftung» meselesi, mahkeme içtihatlarıyla değil, münhasıran kanun koyucu tarafından halledilmiŐtir. Kanun koyucu, bu konuda, hususî bir tehlike arzeden muayyen bazı teşebbüsler için, — Fransada 1924 tarihli kanununun, hava taŐıtlarının verdikleri zararlar için yaptığı gibi —, kusursuz bir sorumluluk derpiş eden özel kanunlar kabul etmiştir. Bu gün, Almanyada, demiryolu teşebbüsleri, motorlu taŐıtlar, hava taşıtları, yüksek tansiyonlu elektrik hatları, gaz depoları ve boruları için, tehlikeleri sebebile, böyle bir sorumluluk mevcuttur.

Tehlike sorumluluğundaki ana fikir Şudur: bilindiği gibi, demiryolları, motorlu taŐıtlar, uçaklar v.s. bütün ihtimam ve tedbirlere rağmen tamamile bertaraf edilemeyen kaza tehlikeleri yaratmaktadırlar. Bu tehlike yüzünden teknik ilerleyiŐden vaz geçilemez. Şahısların hiçbir kusuru olmadan da kazaya sebebiyet verecekleri iyice bilindiği halde motorlu taŐıtların işletilmesine müsaade edilmektedir. Demiryolları, yüksek tansiyonlu elektrik hatları v.s. için de böyledir. Fakat Şöyle denilmektedir: Bu tehlikeli teşebbüslere, müteŐebbislerin, onların iŐletilmeleriyle verecekleri zararları yaratacakları tehlikeleri yüklenmeğe hazır bulunmaları Şartile müsaade ediyoruz. Müteşebbis, muhtemel zararların Őumulünü hesaplamak, bir sorumluluk sigortası ekdetmek ve mağdurun zararını tazmin etmekle mükelleftir. Ancak bu Őartladır ki, tehlikeli bir teŐebbüse müsaade olunur. Şu halde,

tehlike mesuliyeti, tehlikeleri, git gide mükemmelleşen ihtiyat tedbirleriyle mümkün olduğu kadar azaltacak bir uyarandır.

Belki kendi kendinize soracaksınız: Alman, İsviçre ve Avusturya kanun koyucuları, teknik inkişaf büyük tehlike arzeden diğer birçok teşebbüsler yarattığı halde, niçin doğrudan doğruya yukarıda zikrettiğimiz teşebbüsleri, yani demiryollarını, motorlu taşıtları, yüksek tansiyonlu hatları, uçakları v.s. tercih etti.

Bu tercihin sebebi şudur: kaza tehlikesinin umumu tehdit etmesi, veya tehlikeli teşebbüsün, herkesin müracaat ettiği demiryolları gibi inhisar halinde işletilen bir işletme olması hallerinde tehlike sorumluluğunun kabulü zaruri görünmektedir.

Modern tekniğin ortaya çıkardığı diğer tehlikeli teşebbüslere gelince... Bunlarda, tehlikeye maruz şahısların kimler olduğu az çok bellidir. Bu şahıslar herkesden önce müteşebbisin kendi personelidir. Bu halde bahis konusu olan iş kazalarıdır. İş kazaları Fransada, Yargıtayın — daha önce zikrettiğimiz — 1896 tarihli kararına konu teşkil etmiştir. Almanyada da İş kazalarından sorumluluk 1871 tarihli «Reichshaftpflichtgesetz» ile ihdas edildi; 1884 ten sonra bunun yerine sosyal sigorta sistemi geçmiştir. Fransada da aynı yol takip edilmiş olup, 1898 tarihli İş kazaları kanununun yerine, 30 Ekim 1946 tarihli kanunla sosyal sigortalar geçmiştir.

Modern tekniğin kazalarından doğan külfetleri hakkaniyetle dağıtmak için birbirinden farklı iki yol vardır. Tehlikeye maruz şahısların sayısının muayyen olmadığı, bir nevi herkesin tehlikede bulunduğu hallerde, tehlike sorumluluğuna, müteşebbisin objektif sorumluluğu esasına baş vurulur. Yalnız bir teşebbüsün personeli tehlikede ise, başvurulacak esas sosyal sigortalardır. Ancak, tehlike sorumluluğu hallerinde, müteşebbisin, kendisini bu tehlikenin sonuçlarına karşı sigorta ettirmesi ve bir sorumluluk sigortası akdetmesi beklenir. Böylece, modern tekniğin sonucu olan kazalardan doğan zararlar, sigortalar sayesinde, pek çok insan tarafından yüklenilmiş olur. Demek oluyor ki, duruma göre, birbirinden tamamile farklı iki sigorta sistemi sorumluluk sigortası ile sosyal sigorta bahis konusudur.

Tehlike sorumluluğunun Alman hukukundaki bir özelliğinden de bahsetmeliyiz. Bu özelliğin, tehlike sorumluluğunun kabulünü haklı gösteren fikirle yakın bir ilgisi mevcuttur. Tehlikeli bir teşebbüsü işleten kimsenin, tehlikeye katlanması ve sorumluluk masraflarını da işletme masrafı olarak hesabına geçirmesi gerektiğini söyledik. Ancak bu, tehlike mahdut ve önceden görülebilir ise mümkün olabilir.

Bundan dolayı Alman hukukunda, kusursuz sorumluluk hallerinin çoğu için azamî hudutlar tesbit edilmiştir.

Böylece, bir motorlu taşıtı kullanan, objektif sorumluluk bakımından, 25.000 marka kadar sorumludur. Bu hususta bir diğer tahdit de, sorumlunun yalnız maddî zararlardan sorumlu olup manevî zararlardan sorumlu tutulmamasıdır. Objektif sorumluluğun bu şekilde tahdidi, sorumluluk sigortası sözleşmelerinin akdedilmelerini kolaylaştırmaktadır. Mağdur, dıçar olduğu manevî zararlardan dolayı da tazminat istiyor veya uğradığı zarar tesbit olunan miktarı aşyorsa, bu ilâve tazminatı, ancak sorumlunun kusurunu isbat etmek şartile isteyebilir.

Objektif sorumluluğun bu suretle tahdidi, sorumluluğun sigortalanmasını kolaylaştırmakla kalmayıp ayrıca terbiyevi bir vasfı da haizdir. Böylece, bir motorlu taşıt sürücüsünün veya bir teşebbüs sahibinin, kusur işlemesi dahi her halükârda sorumlu olacağını düşünerek işini hafife alması ve mümkün ihtiyat tedbirlerini ihmal etmesinin önüne geçilmek istenir. Eğer o kimse, kusur sorumluluğunun objektif sorumluluğu büyük bir surette aştığını, kusur halinde manevî zarar ile diğer her hangi bir zararı hudutsuz olarak tazmin zorunda kalacağını düşünürse, zaruri ihtiyat tedbirlerine riayet edeceği ümit edilebilir.

Buraya kadar olan izahatımızla üç büyük hukuk sisteminde, Anglo-Amerikan, Fransız ve Alman hukuk sistemlerinde, modern hukukun hukukî sorumluluk konusundaki ana prensiplerine toplu bir bakış atfettik hukukî sorumluluğun esaslarını gördükten sonra, artık atom enerjisinin kullanılmasında sorumluluk meselesinin ne tarzda halledilmek gerektiğini inceleyebiliriz.

Halihazırda çekirdek enerjisinin istihsalı, ondan faydalanma ve tehlikelerine karşı korunma konusunda bir kanun tasarısı Alman Bundestag'ına tevdi edilmiş bulunmaktadır. Bu kanunun gayesi, bir yandan araştırma çalışmalarını kolaylaştırmak ve teşci etmek, diğer yandan da çekirdek enerjisinden faydalanmayı tanzim etmektir. Tasarı, tabii olarak, evvelemerde reaktör kurma müsaadesinin tabii bulunduğu şartlar ile atom ışınlarına karşı kontrol ve himaye hakkında hükümler derpiş etmektedir. Kontrol ve emniyete dair hükümlerin hazırlanmasında gösterilen bütün dikkat ve ihtimama rağmen, yine de zararın husulünü beklemek lâzımdır. Bununla beraber hukukî sorumluluğun tanziminden sarfı nazar da edilemez. Bu tanzim, tasarının en nazik ve en tartışmalı kısmını teşkil etmektedir.

Şimdiye kadar söylediklerimizi hatırlarsak bir çekirdek reaktörünün işletilmesinde mutlaka tehlike ve objektif sorumluluk esasının kabul edilmesi gerektiği şüphesizdir. İster araştırma reaktörleri ister enerji istihsalı reaktörleri olsun, tesis ve işletilmelerine, ancak sakınılmasına imkân olmayan zararlar vukuu halinde, dahi sorumluluğun gerçekleşeceği şartıyla müsaade edilebilir. Çekirdek reaktörü, karşımıza, tehlike nazariyesi ve objektif sorumluluk esasının tatbiki gereken klâsik bir misal olarak çıkmaktadır. Enerji kaynaklarımız, pek uzak olmayan bir tarihte kuruma tehlikesi ile karşı karşıyadır; zamanla ihtimal dahilinde bulunan enerji açığını telâfi etmek için atom enerjisinden faydalanmaya hazırlanmak herkesin menfaatinedir. Cemiyetin menfaati için, tekniğin diğer sahalarında olduğu gibi, atom sahasında da bazı zarar tehlikelerini kabul etmeliyiz; ancak, bu çeşit zararlara duçar olan fertler, reaktörü işleten ve ondan menfaat sağlayan kimseler tarafından tazmin edilmelidir.

Bu sebeble, hukukî sorumluluk konusunda hususî bir teşri tanzim Almanyada olduğu kadar diğer birçok memleketlerde de zarurî bulunmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, meselâ İsviçrede bir atom kanunu tasarısı hazırlanmaktadır.

Daha önce gördüğümüz gibi, Alman Hukuk sistemine yakınlığı bulunan bütün hukuklarda, Anglo-Amerikan ve Fransız hukuklarının aksine olarak, cansız şeylerin verdiği zararlardan doğan sorumluluğa dair mahkeme içtihatlarınca geliştirilen ve benzerlik dolayısıyla çekirdek reaktörlerine de tatbik edilebilecek umumî prensipler yoktur. Tehlike sorumluluğunun azamî sorumluluk tahdidile Alman hukukundaki halihazır hususî karakteri, hâkimin, bu prensipleri, kıyas yolile yeni vaziyetlere tatbik etmesine mânidir. Bunun için tehlike sorumluluğuna dair prensiplerin yeni durumlara da tatbik olunup olunmayacağına karar verecek mevkide olan yalnız kanun koyucudur; çünkü sorumluluğun azamî hudutlarını tesbit edecek olan da o dur.

İşte, yukarıda bahsettiğimiz teşrii tanzimin en nazik meselesi de budur. Tecrübeden tamamen mahrum bulunuşumuz, bir reaktörün her türlü kontrolden çıkıp patlaması halinde meydana gelecek olan zararları taktir etmemize imkân vermemektedir. Halkta pek büyük bir korku hüküm sürmektedir. Kanun koyucu herkese mümkün bütün emniyet, korunma — ve gerektiğinde tazmin ve telâfi — tedbirlerinin alındığı inancını verecek, atom enerjisinin kullanılmasına karşı duyulan bu korkuya karşı elindeki bütün imkânlarla mücadele etmelidir. Diğer yandan, sorumluluğun azamî hudutları o suretle tesbit olunmalıdır ki, reaktör işletilmesini iktisadî bakımdan köstek-

lenmesin. Sigorta Şirketleri, bir himaye bahşedecek mevkide olmadırlar. Endüstrinin, atom enerjisi konusunda araştırma ve inkişaf ettirme çalışmalarını üzerine alması ve bu yeni enerji kaynağının işletilmesine katılması temenni olunur. Fakat, reaktörün muhtemel bir kaza yapması, teşebbüsün harabisine sebep olmamalı. Diğer yandan sigorta şirketleri, sigorta edecekleri azamî sermaye hakkında bir fikir edinmeleri güçtür. Atom tehlikesi şimdiye kadar sigorta edilen tehlikelerden hiç birine benzemez. Hiçbir zaman, muhtemel zararların genişliği hakkında doğru bir malûmat verecek mevkide değildir. Bundan başka, bir sigortayı yegâne mümkün kılan büyük sayılar kanunu ile elde edilen telâfi burada mevcut değildir. Bütün Avrupa memleketlerinde ancak parmakla sayılabilecek kadar az reaktör kurulacaktır. Bunun içindir ki, sorumluluğa azamî bir hudut koymak fevkalâde müşküldür.

Alman atom komisyonu, kanun tasarısının hazırlık çalışmaları yapılırken, azamî mesuliyet miktarı olarak 10.000.000 mark teklif etmişti. 10.000.000 mark aşağı yukarı 840.000.000 frank eder. Alman Hükümeti tasarısına göre, maddî zararlardan sorumluluk 25.000.000 marka kadardır ki aşağı yukarı iki milyar yüz milyon frank eder. Sigorta şirketlerine kalırsa, bu hudut çok daha aşağıya indirilmelidir.

İsviçrede de düşünülen miktarlar aynıdır. Gerçekten, orada, — üzerinde halen tartışmalar olmakla beraber — azamî sorumluluk miktarı olarak 20 milyon İsviçre frangının tesbiti istenmektedir.

Mamafih, azamî sorumluluk için tesbit edilen bu miktarlar o kadar yüksektir ki, bir Üniversite Enstitüsünün kuracağı her hangi bir araştırma reaktörü için yapılacak sigortanın primlerini ödemek böylece mutlak surette imkânsız olacaktır. Bunun için, — İlmî araştırmaları imkânsız kılmak istenmiyorsa — böyle hallerde azamî sorumluluk için daha az miktarlar tesbit etmelidir.

Fakat, diğer yandan da azamî sorumluluk için yukarıda zikrettiğimiz miktarların, herhangi bir felâket halinde, zararları tazmine yetmeyeceğinden korkulmaktadır. Amerikalıların yaptığı bazı tecrübeler göre, bir reaktörün patlaması halinde, zarar miktarının — akla yakın olmamakla beraber — 60 milyon marka — ki aşağı yukarı 5 milyar frank eder — yükselebileceği tahmin edilmektedir. Böyle bir halde, büyük bir mağdur kütlesi sigorta edilmemiş bulunacaktır.

Bu sebeple, — önce İsviçrede olmak üzere — Devletin tali (Subsidiaire) sorumluluğu fikri ortaya atıldı. Almanyada da bu fikir — halen — hararetle tartışılmaktadır. Bu fikrin gerekçesi şudur:

Bir atom reaktörü, günün birinde bu kadar muazzam bir zarara sebep olursa, ortada esasında bir umumi felâket mevcuttur. Böyle bir felâket ise tabii bir afetten farksızdır. Gerçekten böyle felâketi, Po nehrinin taşarak kuzey İtalyayı basmasına, Hollandada bentlerin yıkılarak — birkaç yıl önce de olduğu gibi — memleketin birçok bölgelerini su altına almasına benzetebiliriz. Doğan zararlar bakımından aralarında pek fark yoktur. Böyle bir tabii afet halinde, Devletin felâketzedelerin yardımına koşması tabiidir. Aynı şekilde, her türlü kontrolden çıkan bir reaktörün sebep olacağı bir felâket halinde, Devletin sorumluluğu reaktörü işletenin sorumluluğunu tamamlamalıdır.

Bununla beraber, bir tefrik yapmalıdır. Deprem, su basması veya diğer tabii afetlerde, Devlet, hukuken mükellef olup olmadığına bakmaksızın, felâketzedelerin yardımına koşmaktadır. Bir reaktörün sebep olacağı felâket halinde ise, başka türüdür. Gerçekten böyle bir halde, tabii bir afet değil, insanların sebebiyet verdikleri bir felâket bahis konusudur. Bu itibarla, böyle bir halde, mağdurun, uğradığı zararlar için bir tazminata hukuken hakkı bulunmak lâzımdır.

Şimdi şu mesele kalıyor. Sadece müteşebbisten değil Devletin de tazminat istenebilmesini haklı gösteren sebep nedir? Devletin talî veya tamamlayıcı sorumluluğunu haklı gösteren sebep bence şudur: Bir reaktör kuran kimseye, ancak normal ve muhtemel tehlikelerden doğan sorumluluk yükletilebilir; ona isnat edilebilecek sorumluluk iktisadî bakımdan mümkün ve hesaplanabilir olmalıdır. Bir atom reaktörünün sebep olduğu zararlar o kadar yüksektir ki, ihtimalleri aşar. Eğer müteşebbisten, bütün sorumluluğu üzerine almasını beklersek, atom enerjisinin inkişafını imkânsız hale sokarız. Topluluğun, atom enerjisinin inkişafında büyük bir menfaati vardır. Bu inkişafı durdurursak yarın çocuklarımız ve torunlarımız, enerji kaynaklarının gittikçe azalmasından dolayı, halihazır hayat seviyelerini idame ettiremeyeceklerdir. Bu itibarla, cemiyet, müteşebbisi, felâket halinde bu kadar ağır bir sorumluluktan beri kılmalıdır; bu da, Devletin sorumluluğu bahasına olur. Böyle bir sorumluluğa atom çağını idrak eden hepimizin katılmamız gerekir. Böylece, primi ödemesi gereken halktır; çünkü, bu yeni enerji kaynağının işletilmesinden faydalanan odur.

Atom enerjisinin inkişafı ve bundan faydalanmanın bir Devlet vazifesi olarak telâkki edilmesi halinde, Devlete böyle bir sorumluluk terettübü tamamile normal karşılanacaktır. Fransada, böyle hallerde, Danıştayın âmme hizmetleri konusundaki içtihadlarının

dayandığı prensiplerin tatbik edilip edilmeyeceğini bilmiyorum. Almanyada, özel teşebbüslerin, bu yeni enerji kaynağının inkişafına, kesin bir şekilde katılacakları ümit edilmektedir. Bu sebeple Almanya'da, Devletin tamamlayıcı sorumluluğu pek normal karşılanmaktadır. Bununla beraber, böyle bir sorumluluk yukarıda zikrettiğimiz mülâhazalarla, zaruri görünmektedir. Müteşebbisler, ancak ancak normal tehlikelerden doğan zararlardan sorumlu tutulabilir; özel sanayiin, bu yeni enerji kaynağının inkişafını üzerine alması isteniyorsa, müteşebbisleri, bir felâket olarak ortaya çıkabilecek zararlardan sorumlu addetmemelidir.

Devletin sorumluluğu, zararlar, azami sorumluluk miktarını aştığı takdirde bahis konusu olmalıdır. Böylece, Devletin sorumluluğu, müteşebbisin tehlike sorumluluğunu tamamlar. Zarar, müteşebbisin kusurundan doğmuşsa, bu takdirde, umumî kusur sorumluluğu prensipleri câri olur ve azami sorumluluk tahdidi kalkar. Mağdurun zararını tazinin eden Devlet, müteşebbise rücu edebilir.

Devletin tamamlayıcı sorumluluğu meselesi, çekirdek reaktörlerinden sorumluluğun tanzimi konusunda en tartışmalı olan meseledir. Hiç bir memleketin Maliye Bakanı, böyle bir tekliften memnun gözükmeyecektir. Fakat, başka bir hal tarzının bulunduğunu da sanmıyorum.

Yine pek tartışmalı olan diğer bazı meselelere gelelim.. Bunlardan biri, müteşebbisin, hangi şartlarla sorumluluktan kurtulabileceği meselesidir. Bir mücbir sebep, müteşebbisi sorumluluktan kurtarabilir mi? Alman tasarısında böyledir. Fakat, bunun, tamamiyle yerinde olduğundan emin değilim. Bilindiği gibi, Almanyada, Fransada olduğu gibi, mücbir sebep uçak kazalarında sorumluluğu bertaraf etmez; çünkü mücbir sebep halleri, uçağın yarattığı tehlikelerin — ki müteşebbis bunları üzerine almakla mükelleftir — âdeta bir kısmını teşkil eder. Acaba bununla, bir atom reaktörü arasında bir benzerlik yok mudur? Şurası bir gerçektir ki, üçüncü bir şahsın fiili, — sabotaj dahi olsa — müteşebbisi sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü, üçüncü şahısların bu türlü tecavüzleri ihtimal dahilinde olup zaruri ihtiyat tedbirleri alınmak gerekir. Böylece, müteşebbis bazı hallerde sakınılması mümkün oimasa dahi, üçüncü şahısların bu türlü fiillerinin sorumluluğunu yüklenecektir. Bu, müteşebbisi, müessir emniyet tedbirlerini almak için elindeki imkânları kullanmağa teşvik için zaruridir.

Reaktör işletmesi dahilindeki sorumluluğa dair nazik meseleleri bir yana bırakıyoruz. Alman atom kanunu tasarısı, bir diğer mese-

leyi, radioaktif maddelerin kullanılması ile izotoplardan faydalanmanın doğurduğu sorumluluk meselesini tayine çalışmaktadır. Radioaktif izotoplardan bugün pek geniş bir surette faydalanılmaktadır: araştırma laboratuvarlarında, teşhis ve tedavide ve nihayet endüstride..

Radio aktif izotoplardan faydalanma hallerinde, bir tehlike sorumluluğu, bir objektif sorumluluk kaidesi konulması sık sık istenmektedir. Bu mesele pek hararetli tartışmalara konu olmuştur. Alman Atom Kanunu tasarısı, böyle bir halde bir tehlike sorumluluğu ihdasını kabul etmemektedir. Bu davranış bana doğru gözükmemektedir. İzotopların kullanılmasından doğan tehlike, reaktörlerden faydalanmadan doğan tehlikeye asla kıyas edilemez. Çünkü, reaktör, bütün kontrol ve ihtiyat tedbirleri alınmasına rağmen yine de muayyen bir tehlike arzeder: reaktör her türlü kontrolden kurtulabilir. Halbuki, izotopların kullanılması halindeki tehlike, hakimiyet altına alınabilir ve kesinlikle taktir edilebilir. Hiç bir güçlük karşılığında, zarurî ihtiyat tedbirlerinin alınması da mümkündür.

Milletlerarası tartışmalarda, meselâ Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtındaki tartışmalarda, bu iki tehlike gurubunu birbirinden ayırmakta ittifak edilmiştir. Atom reaktörlerinin yaratacağı tehlike hususunda ise, umumî olarak, objektif sorumluluk üzerinde durulmaktadır. İzotopların kullanılmasından doğan sorumluluk için umumî kaidelere, meselâ Alman Hukuku için kusurdan sorumluluk prensibine bağlı kalınabilir. Şu noktaya dikkat edilmelidir: hukukî sorumluluk konusunda, her aşırılık bilhassa izotopların araştırılmasını ve tıpta kullanılmasını köstekler.

Umumî kusurdan sorumluluk prensibinin tatbiki, Almanyada, zarara uğrayan şahsın, yalnız illiyet bağıını değil, failin kusurunu da isbat mecburiyetini ifade eder. Gerçekten, Almanyada, Fransız Medenî Kanununun 1384. maddesinin 1. fıkrasına tekabül eden umumî bir hüküm mevcut değildir. İliyet bağıının isbatı son derece güçtür. Atom ışınlarının sebep olduğu tipik zararlar henüz meydana yoktur. Bu ışınların sebep olduğu meselâ kanser veya çocuk düşürme diğer başka sebeplerden de meydana gelebilir. Zarara uğrayan kimse zararın atom ışınlarından meydana geldiğini isbat ettikten sonra sorumlu şahsın kusurlu bulunduğunu da isbat etmesi lâzımdır. Mamafih, esas itibarile, zarara uğrayandan böyle bir şey istenemez; çünkü onun laboratuvar, klinik veya sınaî teşebbüsün faaliyetinden hiç bir haber ve malûmatı yoktur; bu itibarla, kusuru isbat edebilmesi pek mümkün olamaz.

Bunun için, kusurdan sorumluluğun «Schuldvermutung» a tahvili fikri üzerinde durulmuştur. Mamafih, «Schuldvermutung» — Fransız içtihatlarından farklı olarak — bir sorumluluk karinesi değil bir kusur karinesi olacaktır. Sorumluluktan kurtulabilmesi için, izotopları elinde bulunduranın, kendisinin veya fiillerinden sorumlu olduğu şahısların ahvalin gerektirdiği ihtiyata riayetle hareket edildiğini isbat etmesi yeter.

Alman Atom Kanunu tasarısına göre, istihdam edenin, istihdam ettiği kimselerin fiillerinden sorumluluğu vardır. Hekim veya klinik sahibi, hastabakıcının izotopları ihtiyatsız olarak kullanmasından sorumludur. Bir sanayi laboratuvarında veya bir araştırma laboratuvarında, çalışanlara bir kusur atfedilmesi takdirinde de durum aynıdır. Fransız hukukçuları için bunda şaşılacak bir cihet yoktur. Medeni Kanunun 1384. maddesinin 5. fıkrasına göre, böyle bir sorumluluğun mevcut bulunduğunu biliyorsunuz. Anglo-Amerikan hukukçuları da buna şaşmayacaklardır. Gerçekten bu hukukta da «master» «servant» ın fiillerinden sorumludur; kurtuluş beyyinesi getirmesine de imkân yoktur. Orada «Respondeat Superior» vecizesi hâkimdir. Fakat bu, Alman hukuku için yenidir. Gerçekten, Alman hukukuna — keza İsviçre ve Avusturya hukuklarına — göre, istihdam eden, istihdam ettiği kimselerin verdikleri zarardan, onları gerektiği şekilde seçtiğini, kendilerine malûmat verdiğini ve nezaret ettiğini isbat ettiği takdirde sorumlu değildir. Bu itibarla, istihdam eden, «Culpa in eligendo nec custodiendo» bulunmadığını isbat ederse sorumlu olmaz.

Bu prensip Almanyada iyi sonuçlar vermedi. Fransız ve Anglo-Amerikan hukuklarının tanzim tarzı, esas itibarile, objektif bir sorumluluğa varmıştır. Bana göre bu yerindedir. Aksi takdirde, laboratuvardaki hastabakıcı veya asistan, izotop kullanma imkânına sahip olamayacaklardır. Zarar, mesleğin ve faaliyetin bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Bu sebeple, böyle bir faaliyetten menfaat elde eden kimseye, hastabakıcının, herhangi bir dikkatsizliğinden doğan zararları yükletmek muhiktir. «Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum praestare debet» veya kilise hukukunda denildiği gibi «qui facit per alios facit per se». Alman hukukçuları radio aktif maddelerin kullanılmasından doğan tehlikelere bakarak, on dokuzuncu yüzyılda terkedilmiş olan bu kadim prensiplere dönülmek gerekip gerekmediğini kendi kendilerine sormaktadırlar.

Atom enerjisini barış yolunda kullanmanın ortaya çıkardığı sorumluluk meselelerinin esası şüphesiz budur. Bu bahiste, tabii

olarak, diğer birçok nazik meseleler bulunmakla beraber, tetkikten sarfınazar ettik. Atom enerjisini kullanmanın karşımıza çıkardığı yeni meseleleri uygun bir şekilde tanzim etmek isteniyorsa, hukukî sorumluluğun temel prensipleri hakkında açık bir fikir edinmek zarurîdir. Bizi en başta ilgilendiren nokta bu olmuştur. Bu bahiste hukukçulara büyük bir vazife düşmektedir. Hukukçular, bir yandan zarara uğrayacak kimselere, himaye ve muhik bir tazminat temin etmeli, diğer yandan her türlü teşebbüsü boğan ve hepimizin menfaatine olan çekirdek enerjisini barışçı gayelerle kullanmadaki inkişafı engelleyen sorumluluk hükümleri konulmamasına dikkat etmelidirler. Hukukçular, bu hususta, uygun bir hal tarzını, ancak bilginler ve hekimlerle sıkı bir işbirliği sayesinde bulabilirler.

Ceviren: Dr. Server TANILLI